

ГЕОПРОСТОРОВА ПІДТРИМКА

УДК 379.85 (477.71)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2024.57.80-87>

Сергій СИРОВЕЦЬ, канд. геогр. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-6775-3483

e-mail: lginfo@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Сергій УЛІГАНЕЦЬ, канд. геогр. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-9960-6752

e-mail: uliganez@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Людмила МЕЛЬНИК, канд. геогр. наук

ORCID ID: 0000-0002-2932-3773

e-mail: lysil@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Вступ. Воєнний туризм в Україні є відносно новим напрямом, який зародився після початку російсько-української війни в 2014 р. За оцінками експертів, у 2023 р. в Україну прибуло близько 100 тисяч туристів, які цікавилися війною. Цей показник на 30 % більше, ніж у 2022 р. Міжнародна підтримка України сприяє підвищенню обізнаності про нашу країну та її історію. Повага до пам'яті і гідності є фундаментальним принципом в етиці досліджень і взаємодії з історичними та чутливими темами воєнного туризму.

Методи. Використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналізу та синтезу, логічних побудов – при формулюванні теоретико-методологічних основ дослідження – сутність воєнного туризму, аспекти вивчення воєнного туризму; експедиційні та дистанційні методи – при зборі вихідної інформації – огляд території міст Ірпінь, Гостомель, Буча; методи геопросторового аналізу – під час обробки вихідної інформації та її подальшому аналізі – можливості створення тематичних маршрутів, яке б дало змогу структурувати відвідування і популяризувати пам'ятки історії та спадщини; геопросторового моделювання та картографічний – під час проведення аналізу матеріалів впливу військової агресії на Україну на міжнародний туризм та оформленні результатів дослідження.

Результати. Воєнний туризм розглянуто як вид туризму, у якому туристи відвідують місця та об'єкти, пов'язані зі збройними конфліктами, воєнною історією та військовими подіями. Цей вид туризму може охоплювати різноманітні аспекти, від відвідування військових музеїв та пам'ятників до спеціалізованих турів, у яких туристи можуть брати участь у симуляціях військових дій, відвідувати воєнні об'єкти і локації бойових дій. Запропоновано модель формування видової структури воєнного туризму.

Висновки. Вид туризму, який базується на історії та культурній спадщині, може бути більш автентичним і привабливим для туристів. В академічному контексті з'являються дослідження, спрямовані на моніторинг, оцінювання та оптимізацію маршрутів воєнного туризму. Одним із аспектів, який забезпечив успіх воєнних маршрутів, – це координація зусиль для побудови спільної ідентичності. Виявлено, що воєнний туризм може сприяти підвищенню обізнаності про війну, сприяти толерантності і взаєморозумінню між людьми різних культур, а також сприяти розвитку економіки України, включаючи міжнародну підтримку воєнного туризму в Україні.

Ключові слова: воєнний туризм, фіксер, фасилітація, толерантність, Буча, Ірпінь, Україна.

Вступ

За даними Future Market Insights очікується, що глобальний дохід від воєнного туризму становитиме 476,7 млн доларів США до кінця 2023 року. У довгостроковій перспективі ринок воєнного туризму досягне орієнтовно 814,2 млн доларів США в 2033 р. (Shah, 2023). Це пов'язано з пошуком нових і незвичайних туристичних напрямів, з розвитком інформаційних технологій, які дозволяють туристам легко отримати доступ до інформації про військову історію та культуру, а також з бажанням людей краще зрозуміти історію та культуру різних країн. У сучасному світі війна не є чимось далеким і чужим. Вона все частіше стає предметом обговорення в ЗМІ, соціальних мережах та інших сферах життя. Це приводить до того, що люди починають цікавитися військовою тематикою. Воєнний туризм може стати важливим джерелом доходу для країн, які мають військову історію та культуру (Воєнний туризм., 2023). Наприклад, у США воєнний туризм приносить понад 20 млрд дол. (Lígia, & Célio, 2022).

Об'єкт дослідження виступає воєнний туризм як інструмент впливу на розвиток туристичного бізнесу, економіку регіону та залучення туристів.

Мета та завдання дослідження полягає в поглибленні змістовно-функціональної характеристики воєнного туризму. Для досягнення цієї мети було визначено такі завдання: розробити модель формування видової структури воєнного туризму; виокремити типові аспекти вивчення воєнного туризму; визначити специфіку "процесингу воєнного туризму"; обґрунтувати механізми формування воєнного туризму в Україні.

Методи

Представимо алгоритм використання методів у роботі. Для досягнення поставленої мети дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: методи аналізу та синтезу, логічних побудов – для формулювання теоретико-методологічних основ дослідження – сутність воєнного туризму, аспекти вивчення воєнного туризму (Pratt, 2023); експедиційні та дистанційні методи – для збирання вихідної інформації – огляд території міст Ірпінь, Гостомель, Буча; методи геопросторового аналізу – під час обробки вихідної інформації та її подальшому аналізі – можливості створення тематичних маршрутів, що дало б змогу структурувати відвідування та популяризувати пам'ятки історії та спадщини не в межах відповідних територій, а згідно зі спільними

© Сировець Сергій, Уліганець Сергій, Мельник Людмила, 2024

для різних регіонів теми; метод геопросторового моделювання та картографічний – для проведення аналізу матеріалів впливу військової агресії на Україну на міжнародний туризм та оформлення результатів дослідження (The "Military Heritage...", 2023).

Для творення складових моделі формування видової структури воєнного туризму використані методи порівняльного аналізу нормативно-правових документів (Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, Рекомендація щодо захисту культурних цінностей у разі надзвичайних ситуацій, Закон України "Про туризм", Державна програма розвитку туризму в Україні на 2023–2025 роки, узагальнення та синтезу – формування основних принципів, яких повинні дотримуватися туристи і туристичні оператори в процесі організації воєнного туризму (Біда та ін., 2016; Mal'ska, Korol, & Antonenko, 2022).

Джерельна база цієї статті ґрунтувалась на дослідженнях Ігоря Смирнова (Смирнов, & Бурніс, 2017) – розкрито ресурсну проблематику воєнного туризму на прикладі США: проаналізовані військово-історичні туристичні об'єкти, пов'язані з американською Війною за незалежність та Громадянською війною, розглянута видова структура (військово-історичний, мілітарі, військово-історичні фестивалі та реконструкції); С. Уліганець (Уліганець, Мельник, & Шинкаренко, 2023) – наведені приклади сучасних змін в туризмі України за допомогою розгляду суб'єктів туристичної індустрії (туристичні фірми) та просторовому аспекті – Київська область. Також було досліджено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Війна та туризм", яка проходила на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка в 2022 р. (Мальська, Король, & Антоненко, 2022). Це надало можливість виокремити деякі аспекти вивчення воєнного туризму (рис. 1):

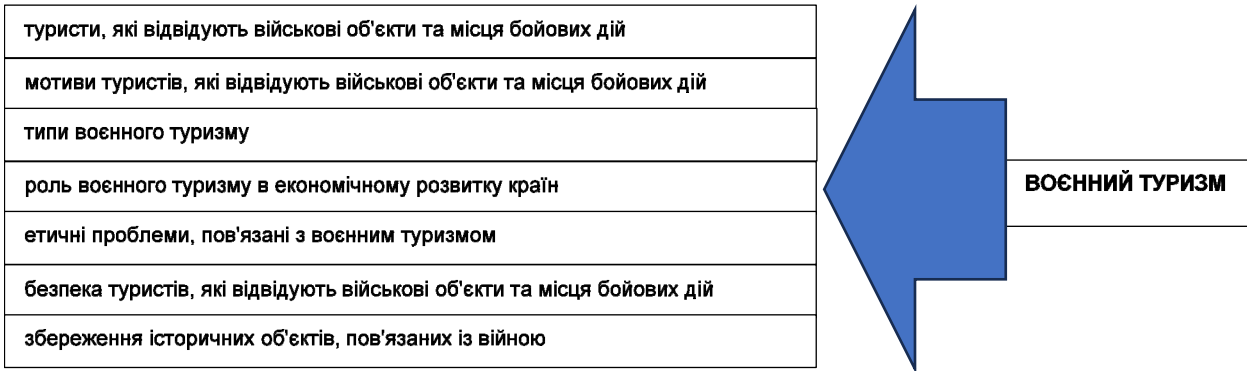

Рис. 1. Аспекти вивчення воєнного туризму

Слід зважати на етичні аспекти дослідження воєнного туризму та дотримуватися всіх вимог і норм дослідницької етики, особливо тому, що цей вид туризму може стосуватися тем, які пов'язані зі стражданням і втратами від війни (Zavarika, 2022).

Результати

Воєнний туризм розглядається як вид туризму, у якому туристи відвідують місця та об'єкти, пов'язані зі збройними конфліктами, воєнною історією та військовими подіями. Інтерес суспільства до такого виду туризму, який має різноманітні ресурси, що нагадують війну у визначених локаціях, є політично й історично значущим. Основний акцент у воєнному туризмі зосереджений на територіях, постраждалих від війни. Кількість

відвідувачів воєнного туризму на колишніх полях битв продовжує зростати, а самі люди стають все більш обізнаними та зацікавленими відвідувати такі місця, які мають значення для історії та подій країни (Shah, 2023). Глибока зв'язаність між історією країни, її спільністю та культурною спадщиною відіграє важливу роль не лише як свідчення минулого, але й як важливий драйвер туризму. Це стає важливим засобом підтримки ідентичності. Збереження цієї спадщини не лише збагачує туристичні напрями, але також надає можливість розуміти відтінки військових подорожей, які сформували кожну країну (Джінджоян, & Дубова, 2023). Основні мотиви воєнного туризму наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Мотиви воєнного туризму	
Мотив	Характеристика
Історичний	Зацікавленість у вивченні історії війн, бойових подій та їхнього впливу на світову історію
Вивчення військової техніки	Бажання вивчити військову техніку, відвідавши військові музеї та виставки
Пам'ять та вшанування	Спосіб вшанування та відзначення пам'яті військових ветеранів і жертв війн
Екстрим	Пошук адреналіну та емоції, пов'язані з відвідуванням воєнних зон і спеціалізованих турів

Воєнний туризм містить різноманітні види дослідження і відвідування місць та об'єктів, пов'язаних з військовою історією. Пропонуємо модель формування ви-

дової структури воєнного туризму (табл. 2) (The "Military Heritage...", 2023; Duer et al., 2020).

Таблиця 2

Модель формування видової структури воєнного туризму

Видова структура	Характеристика	Приклади	Етика воєнного туризму
Туризм пам'яті	Відвідування місць, пов'язаних з такими трагічними подіями, як: війни, геноциди та політичні репресії. Туризм пам'яті спрямований на вшанування пам'яті жертв і збереження історичної пам'яті	Аушвіц у Польщі – меморіальний комплекс, присвячений жертвам Голокосту	
Туризм бойової історії	Відвідування місць, пов'язаних з військовими битвами та операціями. Туризм бойової історії спрямований на вивчення військової історії та стратегії	Дюнкерк у Нідерландах – місце евакуації союзних військ у 1940 р.	
Туризм військової техніки	Відвідування музеїв та військових баз, де можна побачити військову техніку, наприклад, танки, літаки та кораблі. Туризм військової техніки спрямований на вивчення військової техніки та її розвитку	Перл-Харбор у США – місце нападу японських військ у 1941 р., який призвів США до вступу в Другу світову війну	
Туризм військової культури	Відвідування місць, пов'язаних з військовою культурою, наприклад, військових казарм, музеїв військової історії та військових фестивалів. Туризм військової культури спрямований на вивчення військової культури та її впливу на суспільство	Іво Джима в Океанії – місце битви, яка відбулася в 1945 р. і стала однією з найкривавіших битв у Тихоокеанській війні	
Фіксер і туризм	Єдині маршрути, що ведуть до конкретного місця. Ці маршрути, обстрілюють, вони є надзвичайно небезпечними	"Дорога життя" до Лисичанська	

Воєнний туризм є складним і суперечливим явищем. Етика воєнного туризму передбачає: необхідність усвідомлення контексту – перед відвідуванням місця воєнного туризму важливо дізнатися про його історію та значення, що допоможе зрозуміти, чому це місце важливе і чому його потрібно берегти; поважати загиблих – місця воєнного туризму часто є місцями поховання загиблих; не спекулювати на трагедії – воєнний туризм не має бути способом нажитися на трагедії. Туроператори та туристи повинні дотримуватися етичних стандартів, коли вибирають і відвідують місця воєнного туризму (Тиравський, 2023).

Україна стала важливою дестинацією для іноземних воєнних туристів. Наприклад, Словацьке туристичне агентство XTOurs пропонує тури в місця, які зазнали найбільших руйнувань на першому етапі повномасштабного вторгнення – Буча, Ірпін, Гостомель та Київ. Вартість цього туру починається від 250 євро. Цей тур благодійний, і всі доходи йдуть на гуманітарну допомогу (XTOurs, 2023). Мета туру – пам'ять і показ, якою ціною борються українці за свободу та незалежність, а також внесок у відбудову громад навколо Києва.

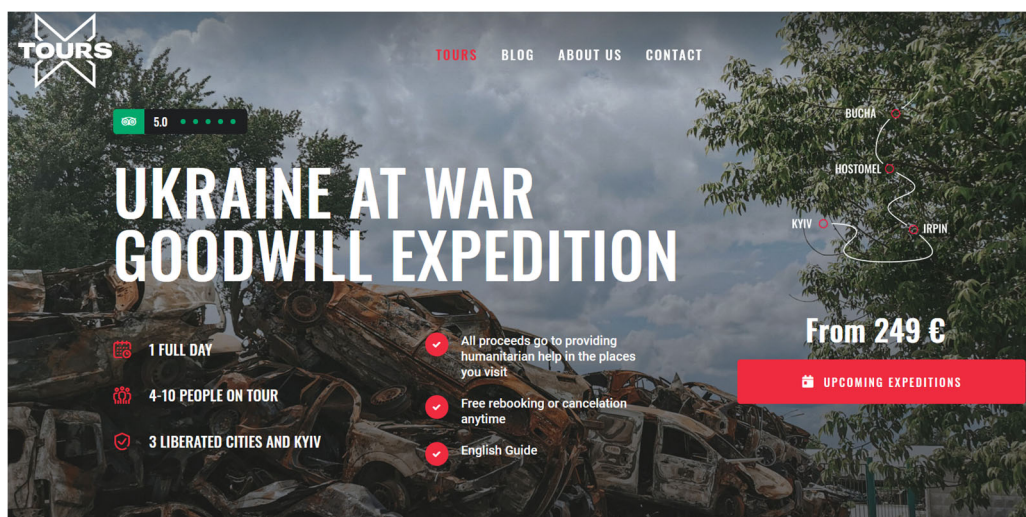

Рис. 2. Рекламна пропозиція "воєнного туру" XTOurs (Madejski, 2023)

У цьому контексті важливо розуміти роль фіксерів у допомозі організації відповідних турів. Фіксери у воєнному туризмі – це люди, які допомагають туристам, які хочуть відвідати місця, пов'язані з війною. Фіксери у воєнному туризмі можуть надавати туристам такі послуги: планування маршруту – допомогти туристам спланувати

маршрут подорожі, враховуючи їхні інтереси та бюджет. Вони можуть запропонувати рекомендації щодо місць, які варто відвідати, і допомогти туристам забронювати готель та інші послуги. Організація зустрічей – можуть організувати зустрічі туристів з місцевими жителями, такими як: ветерани війни, дослідники та журналісти. Це

може допомогти туристам краще зрозуміти війну та її наслідки. Забезпечення безпеки – можуть допомогти туристам залишатися в безпеці, особливо в країнах, де війна триває. Вони можуть надати туристам інформацію про правила безпеки в країні і допомогти їм уникнути небезпечних ситуацій.

Фіксери у воєнному туризмі можуть бути пов'язані з туристичними агентствами або можуть працювати самостійно, спеціалізуються на певних країнах або типах подорожей. Необхідні такі навички та знання: володіння мовою країни (найважливіша навичка для фіксера); знання історії та культури країни (допоможе фіксеру краще зрозуміти війну та її наслідки); навички планування та організації (вміти планувати маршрути подорожей та організувати зустрічі туристів); навички спілкування та взаємодії з людьми (повинен бути в змозі спілкуватися з туристами та місцевими жителями); здатність працювати в умовах стресу (робота пов'язана з непередбачуваними ситуаціями).

Таким чином, процес надання допомоги туристам, які хочуть відвідати місця, пов'язані з війною – фасилітація у воєнному туризмі (Projeto Insignia, 2023). Може розглядатися як поєднання складових механізму розвитку воєнного туризму:

- реалізація мети від подорожі. Могуть допомогти туристам знайти те, що їх цікавить, і уникнути неприємних ситуацій;
- допомога туристам краще зрозуміти культуру і звичаї країни, яку вони відвідують. Фасилітатори можуть допомогти туристам дізнатися більше про місцеву культуру та звичаї;
- допомогти туристам залишатися в безпеці. Фасилітатори можуть надати туристам інформацію про правила безпеки в країні і допомогти їм уникнути небезпечних ситуацій.

Фасилітація у воєнному туризмі для туристичних агентств:

- підвищення якості обслуговування туристичним підприємствам туристів – краще розуміння потреб туристів, а отже, надання їм більш якісне обслуговування;
- залучення більше туристів – просувати свої послуги серед туристів;
- стати більш відповідальними – дотримування етичних норм у сфері воєнного туризму.

Фасилітатори у воєнному туризмі повинні мати такі навички та знання: володіння мовою країни; знання історії та культури країни (краще зрозуміти війну та її наслідки); навички планування та організації (планувати маршрути подорожей та організовувати зустрічі туристів); навички спілкування та взаємодії з людьми (бути у змозі спілкуватися з туристами та місцевими жителями); здатність працювати в умовах стресу.

Важливий процес у воєнному туризмі – це "процесинг воєнного туризму", розглядається як процес допомоги туристам обробляти емоції, які вони відчувають під час відвідування місць, пов'язаних із війною. Процесинг воєнного туризму направлений на:

- розуміння емоцій туристів. Війна – це травматична подія, і тому туристи можуть відчувати широкий спектр

емоцій, від печалі до гніву. Завдання – допомогти туристам зрозуміти, чому вони відчувають ці емоції;

- робота зі стресом. Відвідування місць, пов'язаних з війною, може бути стресовим досвідом – допомогти туристам впоратися зі стресом і відновитися після подорожі;
- навчання історії. Воєнний туризм може бути способом вивчити історію і зрозуміти, як війна впливає на людей – допомогти туристам розуміти історію і побудувати більш мирне майбутнє.

Процесинг у воєнному туризмі може мати такі заходи:

- комунікація із фіксером або психологом – обговорити свої емоції та зрозуміти їх;
- аналітика своїх думок і почуттів – може допомогти туристам краще зрозуміти себе;
- комунікація підтримки – обговорити свій досвід з іншими людьми, які пережили подібні емоції.

Важливо розуміти, що процесинг – це індивідуальний процес, який направлений на керування та розуміння своїх емоцій під час воєнного туризму (Zavarka, 2022). Як приклад, вчитися не боятися просити про допомогу. Якщо є відчуття, що турист не може впоратися зі своїми емоціями, необхідно звернутися за допомогою до фіксера, психолога або іншого фахівця. Таймінг – процесинг може зайняти певний час. Не варто намагатися втиснути його в короткий проміжок часу. Милосердя – війна – це важка тема, і нормально відчувати емоції, пов'язані з нею. Таймінг – це важливий аспект воєнного туризму. Туристи повинні бути обізнані про те, коли і куди вони їдуть, щоб уникнути небезпек. Цей аспект містить такі складові: пора року; стан війни (якщо війна триває, важливо переконаватися, що місце, яке збирається відвідати турист, безпечне); день і час; особисті обставини (важливо враховувати свої особисті обставини. Якщо турист має певні фізичні або психічні проблеми, то може не хотіти відвідати певні місця, пов'язані з війною).

Вплив російської агресії на міжнародний туризм є важливою складовою в механізмі розвитку воєнного туризму. Перш за все людська трагедія українського народу, які страждають від збройної агресії РФ. Війна впливає на повернення довіри до глобальних подорожей. Особливо це може вплинути на ринки США та Азії, а також щодо подорожей до Європи, оскільки ці ринки історично більш схильні до ризику. Як приклад, негативні наслідки впливу на туристичну індустрію можна представити через авіасегмент (рис. 3) (UN Tourism, 2023).

Від економічних аспектів варто направити свою увагу на соціальну фасилітацію у воєнному туризмі, який допомагає туристам взаємодіяти з місцевими жителями та іншими туристами. Зокрема, 1 листопада 2023 р. на Михайлівській площі в Києві було встановлено обстріляний росіянами евакуаційний вагон з Ірпеня. Вагон був доставлений на площу за допомогою крана і встановлений на спеціально обладнаній платформі (рис. 4). Встановлення вагону на Михайлівській площі є символом пам'яті про жертв війни в Україні. Вагон також є нагадуванням про те, що війна в Україні триває, і що мирні жителі продовжують страждати.

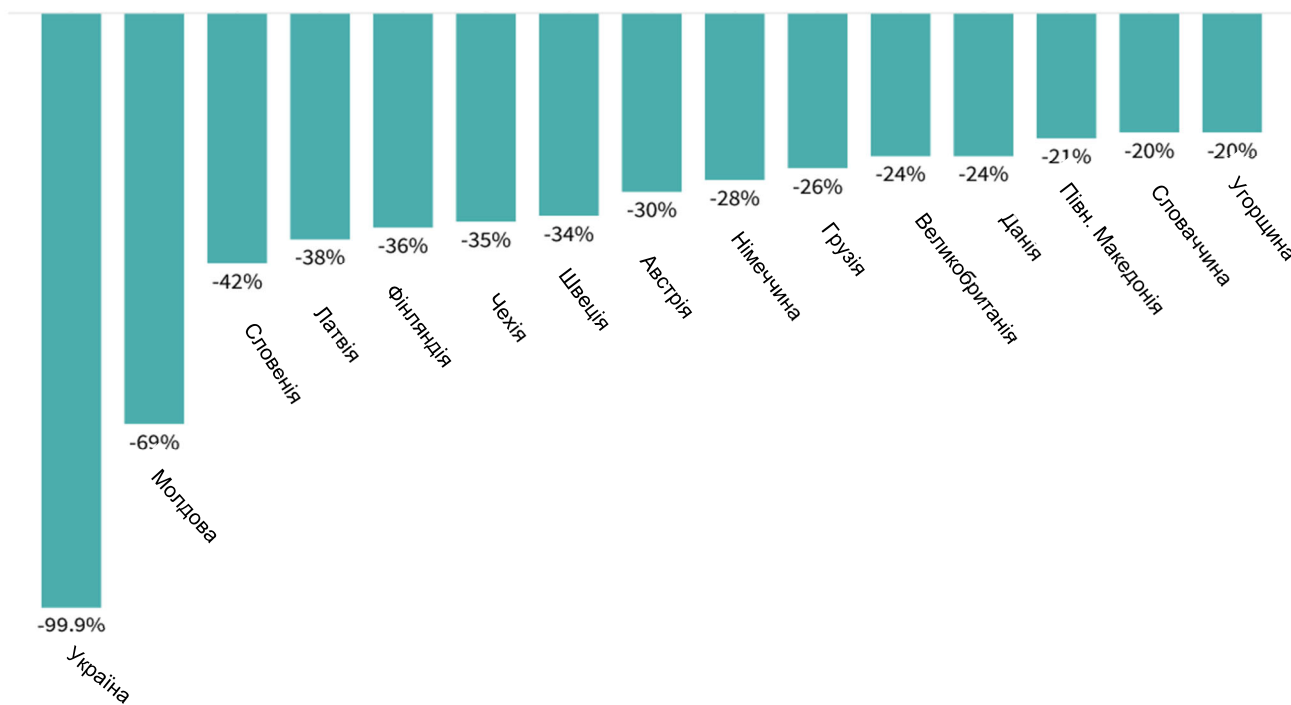

Рис. 3. Країни Європи з найбільшим скороченням кількості (%) рейсів (24 лютого – 11 травня 2022), порівняно з 2019 р. унаслідок нападу РФ на Україну (UN Tourism, 2023)

Рис. 4. Евакуаційний вагон з Ірпеня, 2023 р. (Давигора, 2023)

Аналіз пропозицій туристичних компаній виокремив основні популярні тури та країни, які можуть бути враховані в організації турів по Україні. Як приклад, Друга світова війна: Нормандія, Дахау, Освенцим, Берлінська стіна. Війна у В'єтнамі: Сайгон, Хюе, Ку Чи, Да Нанг. Громадянська війна в США: Аламо, Антиетам, Геттисберг. Війна в Іраку: Багдад, Ербиль, Басра. Війна в Афганістані: Кабул, Кандагар, Гера. (Duer et al., 2020).

У туристичній компанії X Tours є відповідний досвід в організації турів з воєнного туризму: проводяться досвідченими гідями, які мають глибокі знання про війну та її наслідки. Тури передбачають зустрічі з місцевими жителями, які пережили війну. Наприклад, воєнний тур по Нормандії (інформація про Другу світову війну та її наслідки, вшанування пам'яті жертв війни). Цей тур триває 8 днів включно з відвідуванням таких місць, як: пляжі висадки в Нормандії: Омаха-Біч, Юта-Біч, Голд-Біч; музей Нормандської десантної операції; музей американських військ; музей польських військ. Також варто зазначити

міжнародний проєкт, який діє в Португалії – INSIGNIA – "Маршрут воєнного туризму: модель валоризації національної історично-військової спадщини". Цей проєкт спрямований на розробку моделі моніторингу та оцінки національної історичної воєнної спадщини, застосованої до маршруту воєнного туризму (RTM), розробленого Португальською асоціацією воєнного туризму (ATMPT). Очікувані результати цього проєкту, окрім оптимізації та поширення продукту, вказують на туристичну активізацію воєнно-історичної спадщини та її безпосередній вплив на національну територію (Projeto Insignia, 2023).

Інформаційно-комунікаційні технології відіграли важливу роль у просуванні воєнного туризму, ставши основними інструментами, які дозволяють глибоко зануритися в минуле через інтерактивні ресурси, онлайн-платформи та мобільні додатки, збагачуючи досвід відвідувачів, розкриваючи спадщину та сценарії військової історії. Виставка "Visualizing History: Tunnels of Vauquois", яка відбулася в бібліотеці Ньюмана в Блексбурзі, штат Вірджинія,

США, а згодом у Смітсонівському музеї у Вашингтоні, є хорошим прикладом ефекту занурення у віртуальну реальність (VR). Спостерігається зростання інтересу до створення проєктів та ініціатив з використанням інтерактивних і динамічних цифрових інструментів як способу залучення нової аудиторії, які відповідають сучасним тенденціям. За допомогою цифрових технологій користувачеві надається персоналізований досвід.

Міжнародна підтримка воєнного туризму в Україні є важливою умовою для його розвитку на етичному та відповідальному рівні. Міжнародні організації можуть надавати підтримку в різних сферах, таких як: розробка нормативно-правової бази, розвиток туристичної інфраструктури, просвітництво та підвищення обізнаності, а також сприяння толерантності і взаєморозумінню. У 2022 р. Європейська комісія виділила Україні 1,5 млн євро на підтримку воєнного туризму. Ці кошти будуть спрямовані на такі заходи, як: розробка етичних кодексів для туроператорів і турагентів, які пропонують воєнні тури в Україні; створення навчальних програм для туристів, які відвідують місця, пов'язані з війною в Україні; розробка інформаційних матеріалів про воєнний туризм в Україні. У 2023 р. ЮНЕСКО розпочала співпрацю з українськими партнерами з метою розробки рекомендацій для воєнного туризму в Україні, які спрямовані на забезпечення захисту пам'яті про жертв війни і сприяння толерантності та взаєморозумінню. У 2023 р. Міністерство культури та інформаційної політики України запустило проєкт "Воєнна пам'ять України", який спрямований на збереження і популяризацію пам'яті про війну в Україні. Проєкт передбачає створення музеїв, меморіалів та інших пам'ятних місць, а також проведення освітніх заходів про війну в Україні.

Отже, механізм формування воєнного туризму в Україні складається із таких етапів:

- виникнення інтересу до воєнного туризму. Цей етап пов'язаний з кількома факторами, такими як: зростання інтересу до історії та культури – люди все більше цікавляться історією та культурою, включаючи війну; розвиток технологій. Технології, такі як віртуальна реальність, дозволяють людям безпечно та комфортно подорожувати до місць, пов'язаних з війною; зростання соціальних мереж – дозволяють людям ділитися своїми враженнями від воєнного туризму, що може стимулювати попит на цей вид туризму;

- розвиток воєнного туризму – пов'язаний з появою нових туристичних маршрутів, туроператорів та інших послуг, споріднених з воєнним туризмом;

- формування етичних принципів воєнного туризму – розробка і впровадження етичних принципів, які регулюють воєнний туризм;

- розвиток туристичної інфраструктури – розвиток інфраструктури, необхідної для воєнного туризму, наприклад, транспортної інфраструктури, готелів та ресторанів.

В Україні воєнний туризм перебуває на етапі розвитку. У 2023 р. в Україну прибуло близько 100 тис. туристів, які цікавилися війною. Цей показник зростає з кожним роком.

Деякі із факторів, які сприяють розвитку воєнного туризму в Україні:

- російсько-українська війна. Ця війна є однією з найважливіших подій в історії України, і вона викликає великий інтерес у туристів;

- міжнародна підтримка України – сприяє підвищенню обізнаності про цю країну та її історію;

- розвиток туристичної інфраструктури. Туристична інфраструктура в Україні розвивається, відкриваючи нові туристичні маршрути, зростає досвід туроператорів, збільшуються різноматні послуги, пов'язані з воєнним туризмом.

Для розвитку воєнного туризму в Україні в позитивному аспекті важливо дотримуватися таких принципів: поважати пам'ять про жертв війни, не спекулювати на війні, не використовувати воєнний туризм для пропаганди. Важливо також розвивати туристичну інфраструктуру в Україні таким чином, щоб вона була безпечною і комфортною для туристів.

Дискусія і висновки

Воєнний туризм в Україні стає об'єктом дискусії через його різнобічний характер та потенційні впливи: збереження історичної пам'яті; етичний аспект воєнного туризму; ефективність використання воєнного туризму для залучення інвестицій та збільшення туристичного потоку в Україну; збереження балансу між комерційними інтересами та патріотичними мотивами в розвитку воєнного туризму.

Аналізуючи стан сучасного туристичної індустрії, виявлено, що туризм, який базується на історії та культурній спадщині, може бути більш автентичним та привабливим для туристів, ніж традиційний туризм. Воєнний туризм може допомогти туристам краще зрозуміти країну, яку вони відвідують, її культуру та її людей. Збереження історії, громади та культурної спадщини також важливо для підтримки національної ідентичності та розуміння минулого. Ці компоненти можуть допомогти людям зрозуміти національну ідентичність та історію своєї країни.

Визначено роль воєнного туризму в Україні як способу поваги до жертв війни та вивчення історії: розуміння трагедії війни і вшанування пам'яті про жертв; допомога туристам дізнатися більше про історію України та її боротьбу за незалежність; сприяти толерантності і взаєморозумінню між людьми різних культур.

Створення тематичних маршрутів дозволить структурувати відвідування і популяризувати пам'ятки історії та спадщини не в межах відповідних територій, а поза темами, які є спільними для різних регіонів. Таким чином, ресурси можуть бути стратегічно представлені та організовані таким чином, що виходить за межі адміністративних кордонів і сприяє співпраці між різними суб'єктами на різних територіях. Наприклад, це робиться шляхом з'єднання різнорідних територій у межах тематичної розповіді про певний момент військової історії України.

Ефективність маршрутів воєнного туризму досягається за рахунок забезпечення відвідувачів значною кількістю корисної та легкодоступної інформації, важливою вимогою має стати база даних стандартизованої інформації.

Фасилітація відіграє важливу роль у воєнному туризмі. Фасилітатори можуть допомогти туристам зрозуміти й оцінити складні та травмувальні теми, пов'язані з війною. Вони також можуть допомогти туристам поважати пам'ять про жертв війни та місцевих жителів.

Фіксери покликані допомогти туристам безпечно та комфортно подорожувати до місць, пов'язаних з війною, надавати туристам інформацію про історію, культуру та контекст місць, пов'язаних з війною, створюючи середовище для обговорення, де туристи можуть поділитися своїми думками та почуттями про війну. Вони можуть допомогти туристам краще зрозуміти ці місця та їхнє значення.

Внесок авторів: Сергій Сировець – методологія, програмне забезпечення; Сергій Уліганець – концептуалізація, аналіз джерел, підготовка огляду літератури та теоретичних засад дослідження; Людмила Мельник – збір емпіричних даних та їхня валідація, емпіричне дослідження.

Список використаних джерел

- Біда, О.А., Блага, А.Б., Коваль, Д.О., Мартиненко, О.А., & Статкевич, М.Г. (2016). *Зі щитом чи на щиті?: захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України*. (А.П. Бущенко, Ред.). Українська Гельсінська спілка з прав людини. КИТ. https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/Ukraine_kultura_13_09_Layout-1-1.pdf
- Воєнний туризм. (2023). *Воєнний туризм в Україні та світі*. <https://knute.edu.ua/file/MTC=52e84fed6a9498874772f78121bb2379.pdf>
- Давигора, Олег. (2023, 11 листопада). *В Києві на Михайлівській площі розмістили обстріляний росіянами евакуаційний вагон з Ірпеня (фото-репортаж)*. УНІАН. <https://www.unian.ua/society/iv-kiyevi-na-mihaylivskiy-ploshchi-rozmisti-obstrilyaniy-rosiyanami-evakuaciyiniy-vagon-z-irpenya-fotoreportazh-novini-kiyeva-12444264.html>
- Джинджоян, В., & Дубова, А. (2023). Військовий туризм: проблеми та перспективи його розвитку на африканському континенті. *Молодий вчений*, 1(113), 24–27. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-6>
- Мальська, М., Король, О., & Антоненко, В. (Ред.). (2022). Міжнародна науково-практична конференція "Війна та туризм" (Київ, 11 листопада 2022 р., Київський національний університет імені Тараса Шевченка). ТОВ "Геопринт". https://drive.google.com/file/d/1ZrsGyuY7U5Mb_22hrYtP5dWpdyYWmza7/view
- Смирнов, І., & Бурніс, В. (2017). Географія ресурсної бази військового туризму США (XVIII-XIX ст.). *Вісник Київського національного університету. Географія*, 3-4(68-69), 134–139. <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2017.68.26>
- Тиравський, В. (2023, 29 березня). *Україна стала "меккою" для воєнних туристів з-за кордону*. Foreign Ukraine. <https://foreignukraines.com/2023/03/29/ukraine-has-become-a-mecca-for-military-tourism>
- Уліганець, С., Мельник, Л., & Шинкаренко, У. (2023). Розвиток військового туризму як одного з напрямів туридустрії у поствоєнний період в Україні (на прикладі Київської області). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово спеціальні науки*, 2(54), 63–71. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.54.63-71>
- Duer, Z., Ogle, T., Hicks, D., Fralin, S., Tucker, T., & Yu, R. (2020). Making the Invisible Visible: Illuminating the Hidden Histories of the World War I Tunnels at Vauquois Through a Hybridized Virtual Reality Exhibition. *IEEE Comput. Graph. Appl.*, 40(4), 39–50. <https://doi.org/10.1109/MCG.2020.2985166>
- Ligia Mateus, & Célio, Marques. (2022). *Military Tourism*. <https://www.elgaronline.com/display/book/9781800377486/b-9781800377486.military.tourism.xml>
- Madejski, Mateusz. (2023, Marsz 2). *Do Buczy, do Lwowa, do spa. Chętnych na podróż do Ukrainy nie brakuje*. Business Insider. <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/do-buczy-do-lwowa-do-spa-chętnych-na-podroz-do-ukrainy-nie-brakuje/z0jqd76>
- Pratt, Christopher John Harold. (2023). *Routeing in military tourism: gamification as an implementation proposal*. <https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/18605/1/Pratt%2C%20C.%20ROUTEING%20IN%20MILITARY%20TOURISM%20Gamification.pdf>
- Projeto Insignia. (2023). *Roteiro de Turismo Militar: modelo para a valorização do patrimônio histórico-militar nacional*. <http://www.techneart.ipt.pt/insignia>
- Shah, Ronak. (2023, May). *War Tourism Market*. Future Market Insights. <https://www.futuremarketinsights.com/reports/war-tourism-market>
- The "Military Heritage" project. (2023). *Map*. <https://militaryheritagetourism.info/en/map?0>
- UN Toutism. (2023). *Impact of the Russian offensive in Ukraine on international tourism*. <https://www.unwto.org/impact-russian-offensive-in-ukraine-on-tourism>
- XTours. (2023). *Ukraine at War Goodwill Expedition*. <https://x.tours/tour/ukraine-at-war-goodwill-expedition>
- Zavarika, G. (2022). Military tourism as a peculiarity of tourism development in a post-conflict territory. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 31(1), 186–193. <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112218>

References

- Bida, O.A., Blaga, A.B., Koval, D.O., Martynenko, O.A., & Statkevych, M.G. (2016). *With a Shield or on a Shield: Protecting Cultural Property in the Context of the Armed Conflict in Eastern Ukraine*. (A.P. Bushchenko, Ed.). Ukrainian Helsinki Union for Human Rights. KYT [in Ukrainian]. https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/Ukraine_kultura_13_09_Layout-1-1.pdf
- Davygora, Oleg. (2023, November 11). *An evacuation car from Irpin, which was shelled by Russians, is placed on Mykhailivska Square in Kyiv (photo report)*. UNIAN [in Ukrainian]. <https://www.unian.ua/society/iv-kiyevi-na-mihaylivskiy-ploshchi-rozmisti-obstrilyaniy-rosiyanami-evakuaciyiniy-vagon-z-irpenya-fotoreportazh-novini-kiyeva-12444264.html>
- Duer, Z., Ogle, T., Hicks, D., Fralin, S., Tucker, T., & Yu, R. (2020). Making the Invisible Visible: Illuminating the Hidden Histories of the World War I Tunnels at Vauquois Through a Hybridized Virtual Reality Exhibition. *IEEE Comput. Graph. Appl.*, 40(4), 39–50. <https://doi.org/10.1109/MCG.2020.2985166>
- Dzhynzhoyan, V., & Dubova, A. (2023). Military tourism: problems and prospects of its development on the African continent. *Young scientist*, 1(113), 24–27 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-6>
- Ligia, Mateus, & Célio, Marques. (2022). *Military Tourism*. <https://www.elgaronline.com/display/book/9781800377486/b-9781800377486.military.tourism.xml>
- Madejski Mateusz. (2023, March 2). *To Bucza, to Lviv, to the spa. There is no shortage of people willing to travel to Ukraine*. Business Insider [in Polish]. <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/do-buczy-do-lwowa-do-spa-chętnych-na-podroz-do-ukrainy-nie-brakuje/z0jqd76>
- Mal'ska, M., Korol, O., & Antonenko, V. (Eds.). (2022). International scientific and practical conference "War and tourism" (Kyiv, 11 November 2022, Taras Shevchenko National University of Kyiv). TOV "Heoprynt" [in Ukrainian]. https://drive.google.com/file/d/1ZrsGyuY7U5Mb_22hrYtP5dWpdyYWmza7/view
- Military tourism. (2023). *Military tourism in Ukraine and the world* [in Ukrainian]. <https://knute.edu.ua/file/MTC=52e84fed6a9498874772f78121bb2379.pdf>
- Pratt, Christopher John Harold. (2023). *Routeing in military tourism: gamification as an implementation proposal*. <https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/18605/1/Pratt%2C%20C.%20ROUTEING%20IN%20MILITARY%20TOURISM%20Gamification.pdf>
- Projeto Insignia. (2023). *Roteiro de Turismo Militar: modelo para a valorização do patrimônio histórico-militar nacional* [in Portuguese]. <http://www.techneart.ipt.pt/insignia/>
- Shah, Ronak. (2023, May). *War Tourism Market*. Future Market Insights. <https://www.futuremarketinsights.com/reports/war-tourism-market>
- Smyrnov, I., & Burnis, V. (2017). Geography of the Resource Base of the US Military Tourism (XVIII-XIX centuries). *Bulletin of the Kyiv National University, Geography*, 3-4(68-69), 134–139 [in Ukrainian]. <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2017.68.26>
- The "Military Heritage" project. (2023). *Map*. <https://militaryheritagetourism.info/en/map?0>
- Tyravskiy, V. (2023, March 29). *Ukraine has become a "mecca" for military tourists from abroad*. Foreign Ukraine [in Ukrainian]. <https://foreignukraines.com/2023/03/29/ukraine-has-become-a-mecca-for-military-tourism>
- XTours. (2023). *Ukraine at War Goodwill Expedition*. <https://x.tours/tour/ukraine-at-war-goodwill-expedition>
- Uliganets, S., Melnyk, L., & Shynkarenko, U. (2023). Development of military tourism as one of the directions of the tourism industry in the post-war period in Ukraine (on the example of Kyiv region). *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military special sciences*, 2(54), 63–71 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.54.63-71>
- UN Toutism. (2023). *Impact of the Russian offensive in Ukraine on international tourism*. <https://www.unwto.org/impact-russian-offensive-in-ukraine-on-tourism>
- Zavarika, G. (2022). Military tourism as a peculiarity of tourism development in a post-conflict territory. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 31(1), 186–193. <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112218>

Отримано редакцією журналу / Received: 05.01.24

Прорецензовано / Revised: 05.02.24

Схвалено до друку / Accepted: 12.02.24

Serhii SYROVETS, PhD (Geogr.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-6775-3483
email: lgtinfo@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Serhii ULIGANETS, PhD (Geogr.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-9960-6752
email: uliganez@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Liudmyla MELNYK, PhD (Geogr.)
ORCID ID: 0000-0002-2932-3773
e-mail: lysil@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MECHANISM OF FORMATION OF MILITARY TOURISM IN UKRAINE

Background. *Military tourism in Ukraine is a relatively new direction that emerged after the beginning of the Russian-Ukrainian war in 2014. According to experts' estimates, around 100,000 tourists interested in the war visited Ukraine in 2023. This figure is 30 % higher than in 2022. International support for Ukraine contributes to increasing awareness of our country and its history. Respect for memory and dignity is a fundamental principle in the ethics of research and interaction with the historical and sensitive topic of military tourism.*

Methods. *General scientific and specialized research methods were employed, including analysis and synthesis, logical structuring, in formulating the theoretical and methodological foundations of the study – the essence of military tourism, aspects of studying military tourism. Expeditionary and remote methods were utilized in gathering initial information – surveying the territories of cities such as Irpin, Hostomel, and Bucha. Geospatial analysis methods were employed in processing the initial information and subsequent analysis – exploring the possibilities of creating thematic routes, which would allow for structuring visits and promoting historical and heritage sites. Geospatial modeling and cartographic methods were employed in analyzing the impact of military aggression on Ukraine on international tourism and in presenting the research results.*

Results. *Military tourism was considered by us as a type of tourism in which tourists visit places and objects associated with armed conflicts, military history, and military events. This type of tourism can encompass various aspects, from visiting military museums and monuments to specialized tours where tourists can participate in military action simulations, visit military sites, and locations of combat. A proposed model for forming the typological structure of military tourism.*

Conclusions. *Tourism based on history and cultural heritage can be more authentic and appealing to tourists. In the academic context, there is emerging research aimed at monitoring, evaluating, and optimizing military tourism routes. One aspect that has contributed to the success of military routes is the coordination of efforts to build a shared identity. It has been found that military tourism can contribute to raising awareness of war, promoting tolerance and understanding among people of different cultures, and fostering the development of Ukraine's economy, including international support for military tourism in Ukraine.*

Keywords: *military tourism, fixer, facilitation, tolerance, Bucha, Irpin, Ukraine.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; врішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.